

HERDENKING

Dit jaar herdenkt de hele wereld de start van de Eerste Wereldoorlog. Het is dan honderd jaar geleden dat Europa werd bezet door het Duitse leger en er een hevige loopgravenoorlog werd uitgevochten. Sporen van de Groote Oorlog zijn zeker ook in het Land van Dendermonde terug te vinden. In september 1914 werd de stad verwoest. De Duitse troepen bezondigden zich aan ernstige wreedheden tegenover de burgerbevolking. Maar ook in de omringende gemeenten heeft de oorlog een diepe impact gehad. De erfgoedcel wil met deze reeks van oorlogskranten de beleving van de Groote Oorlog in het Land van Dendermonde vertellen. Niet zozeer de grote veldslagen krijgen aandacht, maar wel de kleine gebeurtenissen van dit wereldconflict. De eerste editie van de oorlogskrant handelde over kinderen in bezet gebied. In deze tweede editie staat de voedselbevoorrading centraal. De informatie komt uit het historisch onderzoek naar het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog dat door historici van vzw Geheugen Collectief werd uitgevoerd in opdracht van de Erfgoedcel. Daarnaast werd informatie verzameld tijdens de scansessies waarbij iedereen oorlogsmateriaal kon laten digitaliseren.

1. Steuncomité in Hamme, privé-archief van Robert Verheyden
2. Voorblad eerste verslagboekje van het hulpcomité van Hamme. Mocht begin 1916 niet verspreid worden door Duitse censuur, werd toch gedrukt op 500 exemplaren en na de wapenstilstand in november 1918 verspreid.

Aanschuiven voor de voedselbedeling van melk en soep in de wijksscholen, Zele, Durme, 1916.
© Etienne Quiryne

Stokerij Rubbens, de directie engageerde zich voor de voedselbedeling, het kuisen van groenten en het maken van soep. Dit gebeurde in de ketels waar voor de oorlog jenever in gestookt werd. Paardenkarren verdelen de maaltijden naar behoeftigen.

WERKLOOSHEID EN STEUNVERLENING

De grote werkloosheid zorgde voor een groot aantal te ondersteunen gezinnen. Op een bevolking van ca. 6.200 mensen die tijdens de oorlog nog in Dendermonde woonden, waren er in Dendermonde 4.350 die ondersteuning nodig hadden. Ook deelgemeente Baasrode was een industriële gemeenschap met veel steuntrekkers. In enkele van de omliggende gemeenten met een grote arbeidersbevolking was de situatie nog erger. In Wetteren, een echte arbeidersstad, waren er vlak na het uitbreken van de oorlog zo'n elfduizend werklozen (op een bevolking van zeventienduizend mensen). Ook in Hamme was de werkloosheid enorm. Sinds het begin van de vijandelijkheden zaten daar 1.800 gezinnen (ongeveer 7.000 mensen op een bevolking van 18.000) zonder enig inkomen. De ellende was in beide gemeenten dan ook extreem. Zele, met ongeveer 14.500 inwoners, had 979 ondersteunde gezinnen. In deze gemeente waren de reserves bovendien totaal uitgeput, doordat achtereenvolgens zowel het Belgische, Britse als Duitse leger én het gros van de vluchtelingen uit Dendermonde er tijdelijk onderdak gevonden hadden.

Een deel van de andere omliggende gemeenten had het iets minder lastig. Het verschil zat hem in de bron van inkomsten van het gros van de inwoners en in het al dan niet aanwezig zijn van landbouwbedrijven en dus voedsel. Appels was een relatief arme gemeente, maar de openbare onderstand scheen er goed te werken. Oudegem was een 'welstellende' landbouwgemeente en de plaatselijke liefdadigheid beschikte er over voldoende middelen, net als in Buggenhout en Wieze. Ook in Opdorp, Denderbelle en Mespelare was de armoede beperkt. Lebbeke was eigenlijk ook een landbouwgemeente, met enkele zeer grote boerderijen, maar er woonden ook veel pendelaars naar Brussel en spoorwegaarbeiders. Die mensen waren hun inkomen kwijt. De gemeente werd verweten zich van hun lot weinig aan te trekken. Armoede en werkloosheid troffen uiteraard ook de kinderen. Het Provinciaal Bestuur van Oost-Vlaanderen wees er de gemeenten in april 1915 op dat de kinderbedelarij toenam, en herinnerde de gemeenten aan de wetgeving daarover.

In Dendermonde probeerde de overheid een deel van de werklozen

een inkomen te verschaffen door hen tewerk te stellen in allerlei openbare werken, zoals het ruimen van puin, het verstevigen en verhogen van de kaaien en dijken en de wederopbouw. De socialistische krantencommentaren verweten het stadsbestuur echter de arbeiders daarvoor onvoldoende te betalen. In de horecasector zorgden de ramptoeisten voor een beperkte stroom van inkomsten. Ook in Wetteren zette de gemeente de werklozen aan het werk. Daar ging ook de fabriek van Beernaerts weer open, met een systeem van deeltijdse arbeid. Deze en andere fabrieken deelden ook, zij het beperkt, zelf een ondersteuning uit. Werkgelegenheid was een van de redenen waarom het stadsbestuur van Dendermonde de rechtbank van Eerste Aanleg, die wegens het vernielde gerechtsgebouw tijdelijk naar Sint-Niklaas was overgebracht, terug naar de stad wilde halen. Omdat de oproep om vrijwillig in Duitsland te gaan werken niet veel succes had, konden vanaf 1916 werkloze arbeiders naar Duitsland gedeporteerd worden. Voor de werkloze gezinnen was dit echter geen oplossing, maar veeleer een zwaard van Damocles dat hen boven het hoofd hing en veel angst veroorzaakte. Hoe zou het leven daar zijn, vreesden de mannen. En hoe zou hun familie het stellen zonder hen? De opeisingen hadden een emotionele impact op de bevolking in zijn geheel. De confrontatie met de willekeur ervan, met de terugkeer van zieken en verminkten en met de ellende van de achtergebleven families, liet een diepe indruk na en zorgde voor wanhoop en gevoelens van onderdrukking, maar ook van medelijden en strijd lust. De woede en de tegenstand bij de bevolking (en de gemeentebesturen) was groot. De brutale aanpak van de opeisingen door de Duitse soldaten verergerde dat nog.

Bronnen:

- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 20-21.
- RABeveren, 271 1 33, Rapport 30 décembre 1914, Commission Provinciale de Secours et d'Alimentation.
- RABeveren, 271 1 29. Provinciaal Hulp- en Voedingscomité. Exposé, dd. 23/08/1916.
- GAWetteren, Archief Duitse bezetting, april 1915, 276, rondzendbrief van het Provinciaal Bestuur Oost-Vlaanderen i.v.m. de kinderbescherming, dd.24/4/1915.

- RABrussel, I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 04/02/1917.
- RABeveren, 271 1 33, Rapport 30 décembre 1914, Commission Provinciale de Secours et d'Alimentation.
- RAGent, Oorlogsarchief Provincie Oost-Vlaanderen, Massemen 1917, 722/21, oproep arbeid, dd. 17/04/1917.

Foto's van steuncomiteiten in Lebbeke: privé-archief van Luc Pieters

Historisch Documentatiecentrum Dendermonde: Foto van de melkdienst van Dendermonde
Uit het archief van het HIDOC, Dendermonde

OP ZOEK NAAR NORMALITEIT IN MOEILIJKE OMSTANDIGHEDEN

Honderd jaar na de oorlog spreken de foto's van de ruïne die Dendermonde in september 1914 was nog voor zich. Ze roepen bij de hedendaagse kijker een gevoel van wanhoop en verlatenheid op. We kunnen ons immers voorstellen dat die puinhoop ooit iemands thuis was. Vele inwoners waren in één keer bijna alles kwijt: het dak boven hun hoofd, hun huisraad, kleding en bezittingen, hun werk en hun inkomen, soms ook familieleden. En toch moest men verder. Na de blinde paniek van de eerste oorlogsdagen, tijdens de belegering, de Duitse brandstichting- en de chaotische vlucht, keerden ongeveer 6.200 van de circa 10.000 Dendermondenaren terug naar de stad. Het dagelijks leven hervatte langzaam. Ook in de gemeenten die minder materiële schade geleden hadden, moest het dagelijks leven terug opgebouwd worden in een sfeer van bezetting en ontbering. De oorlog bracht angst, ellende, honger, koude, dood en verlies met zich mee, maar mensen bleven ook hopen en liefhebben, huwen en feestvieren en trachtten zich waardig te gedragen in dramatische omstandigheden.

De bevolking van Dendermonde en omgeving beleefde de oorlog in zeer specifieke omstandigheden. Ten eerste lag het Land van Dendermonde in het Etappengebied, waar strengere regels heersten dan in de rest van bezet België. Ten tweede moest in de binnenstad van Dendermonde – ten gevolge van de verwoestingen in de beginnaden van de oorlog – een groot deel van de bevolking het stellen met erg preciaire

woonomstandigheden. In de omliggende gemeenten was de situatie op vlak van wonen meestal iets beter, maar ook daar lagen huizen in puin of woonden men met te veel mensen samen, omdat de bewoners gevluchte familieleden onderdak verschaften. Ten derde leidde zowel de ligging in het Etappengebied, als de verwoestingen tot een quasi volledige stilstand van het economische leven.

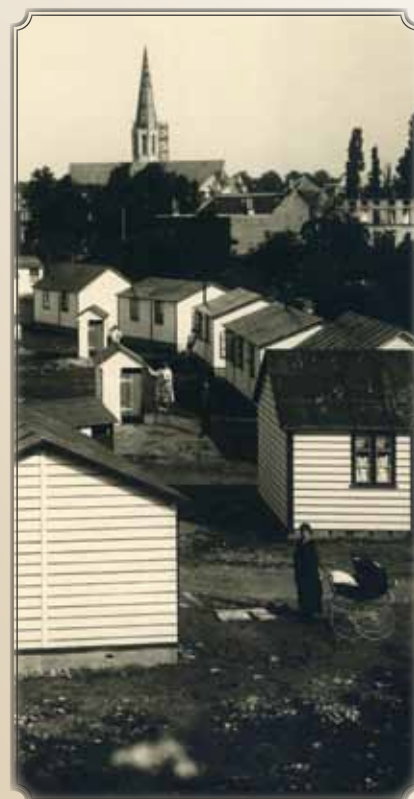
In de loop van de winter van 1914 en de lente van 1915 hervatte het dagelijks leven langzaam, voor zover dat in een ruïne mogelijk was. In Dendermonde startten de wekelijkse markten opnieuw op. Scholen openden her en der weer de deuren. Stadsdiensten zochten een nieuw onderkomen. De openbare verlichting scheen opnieuw vanaf eind 1914. De mis ging door, eerst in het Sint-Vincentiusinstituut en na herstellingswerken in de kerk van Sint-Gillis-Binnen en in de Onze Lieve-Vrouwewerk. Ook in de andere gemeenten probeerden de mensen er het beste van te maken: *'Lebbeke herleeft, en de hoop op vrede of ten minste op rust stelt de geesten gerust en doet de herten herleven'*, schreef de burgemeester van Lebbeke in zijn oorlogsdagboek. De kleinhandel en diensten in de verwoeste stad probeerden, in wat er nog van hun handelsruimte of woning overbleef, hun beroep terug op te nemen. Triestig, maar dapper. *'Zoo trad ik een vroegeren barbierswinkel binnen. De man oefende zijn bedrijf in de veranda van zijn huis uit. Een schrijftafel, die hem door een kennis ter leen was afgestaan, diende hem tot scheertafel, waar hij zijn scheergerij een*

plaats had gegeven. Anders huisraad had hij niet meer, slechts eenige familieportretten, die hij op zijn vlucht had meegenomen, sierden de wanden. In een soort goot lag wat schamel beddegoed voor hem en zijn gezin' berichtte een ooggetuige in De Rotterdamsche Courant.

Meer dan in de rest van België bleef de nijverheid in Dendermonde en omgeving zo goed als stilliggen. Reizen en goederen transporteren waren sterk aan regels gebonden en vaak niet mogelijk. Voor de oorlog was de industrie een belangrijke werkgever (met onder andere een touwslagerij en katoenfabrieken). De enkele bedrijven die niet in de vlammen opgingen, werd het functioneren quasi onmogelijk gemaakt door opeisingen en regels, of weigerden voor de bezetter te werken. Na de opeising van de spaarmetalen in 1916 viel er nog meer industrie stil.

Bronnen:

- BUYSE, L., *Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930*, 20-21 en
- STROOBANTS, A. en A. GALLAND, *1914 Dendermonde aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog*, 40.
- VAN DEN HEULE, G., *Dendermonde tijdens Wereldoorlog I*, 96-97.
- DU BOIS, A., *Lebbecke onder het Duitsche schrikbewind*, 83.
- RABrussel. I 545, *Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. 'Dendermonde'*, *De Nieuwe Rotterdamse Courant*, dd. 05/02/1915. De krant interviewde A. Kel-lenaers, werkzaam voor het R.K. Huisvest-ingscomité in België.

Historisch Documentatiecentrum Dendermonde: Foto van houten barakken of noodwoningen

Historisch Documentatiecentrum Dendermonde: Foto's van de verwoeste stad en kerk.

*De verwoesting van Lusine Cocoline de
Bruyne & Cie,*

De Voeding gedurende den Oorlogstijd

Eenige Keuken-recepten

Eenige Recepten voor Huishoudkunde

EERSTE AFDRUK

Maart 1917

Inleiding

Bij het uitgeven van dit werkje, heeft de Nationale Commissie enkel voor doel in een bundel te vereenigen de beste der menigvuldige keuken-recepten en eenige andere recepten betreffende de huishoudkunde, die aanbevolen werden door hare leden, die ze beproefd hebben.

Wortelsoep. — (Voor 6 personen.) 3 pond wortelen in 5 liter water met 2 stukken selder, 1 laurierblad, zout, 4 of 5 aardappelen doen koken gedurende 1 1/2 uur; alles doorsteken, er 3 in fijne stukjes gesneden en in een lepel vet gebruide ajuinen bijvoegen; nog eens gedurende 1/4 uur doen koken.

Puro soep. — (Voor 6 personen.) 1/4 kilogr. rijst in 5 liter koud water met 2 in stukken gesneden poreien met zout en gedurende 1 uur doen koken. Twee dozen *puro-soep* met koud water mengen en dit mengsel bij de soep voegen, die men gedurende 20 minuten doet koken; op het oogenblik van ze op te dienen, er geroosterde broodkruimels in doen.

(*) **Hutsepot.** — 1/2 kilogr. uitschot van schapen- of varkenvleesch, 50 grammen boter of vet doen smelten; een ajuin bruinen; het vleesch in het vet doen kleuren; er water bijvoegen alsook wortelen, witte peenen (pastinaken), rapen, selder, een kleine groene kool, poreien (alles in groote stukken), zout en peper. De kastrol met een deksel voorzien en het mengsel zal men gedurende 1 1/2 uur zachtjes en langzaam laten koken; daarna, zal men in vier stukken gesneden aardappelen boven de groenten leggen en het koken voortzetten. Men mag het vleesch vervangen door overblijfselen van droge boonen van de vorige dag, die men bij de groenten voegt, gedurende het laatste kwartier.

Dreigende hongersnood

België was al voor de oorlog niet meer zelfvoorzienend en voor de voedselbevoorrading grotendeels afhankelijk van de import van levensmiddelen. Het stilvallen van de Antwerpse haven en de Britse blokkade tegen Duitsland zorgde al van in het begin van de oorlog voor kopzorgen. Daarbij kwamen de Duitse opeisingen voor de Duitse bevolking en vooral voor het Duitse leger aan de IJzer: paarden, koeien, runderen, varkens, kippen, eieren, tarwe, rogge, haver, aardappelen, wortelen, bonen, veevoeder, brandhout, kolen, wagons, rijtuigen, fietsen, koper, matrassen,... alles werd opgevorderd. De voedselbevoorrading werd moeilijk in het hele land, maar vooral in de steden beloofde de situatie al snel precar te worden. Anders dan op het platteland kon de bevolking zich daar immers onmogelijk zelf van voedsel voorzien. Tijdens de eerste twee oorlogsjaren slaagde de overheid, bijgestaan door allerlei organisaties, er in de bevolking nog redelijk te voorzien. De winter van 1916-1917 zorgde voor een eerste crisis, die zou blijven duren tot het einde van de oorlog. Volgens De Rotterdamse Courant, die in februari 1915 een Nederlandse ooggetuige sprak, sloeg in Dendermonde de honger het jaar voordien al toe. Tot overmaat van ramp vvoor de Dender regelmatig dicht, waardoor het goederenverkeer, waaronder de kolenschepen, vast zat.

menu

Het dagelijks menu van een gezin uit Zele
‘Je Zele kennen wij een huisgezin van 8 personen [...]. [Daar] at men het volgende: ‘s morgens water met malt en elk eene snede brood met smout; ‘s middags 1 of 2 kilo aardappelen voor 8 personen, en ‘s avonds ook twee sneden brood ofwel pap gemaakt van 1 pint melk voor 8 personen [...]. In deze vreeselijke koude met eene maag zoo gevoed: bijna geen deksel, geen schoeisel, geen kleederen, geene zeep, niets, niets!’

Wie genoeg te eten had, at eentonig, wie geld had, kon op de zwarte markt terecht. Maar niet alleen de werklozen hadden het moeilijk. Ook de koopkracht van wie wel nog werk of spaargeld had, ging zienderogen achteruit. De Duitse opeisingen, het uitputten van de voorraden en de woekerprijzen op de zwarte markt leidden tot prijsstijgingen. Steeds meer mensen moesten een beroep doen op openbare steun, maar de steunbedragen volstonden niet om er voldoende voedsel mee te kopen. Er was een tekort aan alles, maar vooral aan basisvoedsel zoals aardappelen en graan (en dus brood). Het integrale huishoudbudget van de meeste gezinnen ging naar voeding, en eventueel naar verwarming. Maar ook kolen, gas en hout waren gerantsoeneerd. Wie het geluk had in een nog rechtstaand huis te wonen – en niet in een barak of een krot – verwarmde slechts één kamer. De mensen aten te weinig, verloren gewicht, droegen lompen, konden zich te weinig wassen en werden vatbaar voor ziektes en infecties. Dagelijks brood, eten voor de kinderen, voor de volgende dag, de volgende maaltijd, werd een voortdurende bron van zorgen voor bijna elk gezin. Overleven werd een strijd. Het aantal geboortes daalde en het aantal sterfgevallen steeg. Zonder de openbare voedselbedelingen redde men het niet.

Creatieve oplossingen

De gezinnen probeerden hun situatie zelf te verbeteren. Soms op legale, soms op illegale wijze. Diefstallen waren een plaag. Hongerige mensen stalen het voedsel rechtstreeks van de velden. De Usines de Produits Chimiques van Schoonaarde lompaagde zich in juli 1917 bij het gemeentebestuur van Berlare dat ‘een groot getal inwoners’ kolen stal van haar schepen en vroeg maatregelen. De Kommandantur raadde de boeren aan hun huizen, stallen en schuren op slot te doen om de diefstal van vee te voorkomen. Men probeerde aan brandstof te geraken door illegaal hout te kappen en

Verordening op het Brood.

De Burgemeester van Calken.
Gezien den huidige toestand der gemeente en de dringende noodwendigheden.

BESLUIT:

Art. 1. Het is verboden voortaan, zoowel aan pasteibakkers en broodbakkers wit brood, pistolets, koeken, enz. te bakken of te verkoopen.

Art. 2 Het brood moet vervaardigd worden, met den helft tarwe-meel en den helft roggemeel en verkocht worden aan 54 centiemen den k. gr. Geene roggebloem in bezit hebbende, geldt hier niet.

Datgene uitsluitelijk van roggemeel gebakken, mag de 28 centiemen per k. gr. niet overtreffen.

Art. 3. Ieder bakker moet den ontvaagen voorraad bloem of meel voor de bestemming gebruiken.

Art. 4. De overtreders van deze verordening zullen de straffen van enkele politie oploopen en bovendien geschrapt worden, van de lijst voor uitdeeling van levensmiddelen.

Gedaan ten gemeentehuize van Calken den 26 December 1914.

DE BURGEMEESTER.
FR. LUYCKX.

Door deze verordening op brood uit Kalken mochten de bakkers geen wit brood, pistolets of koeken bakken. Heemkring Castellum uit Laarne en Kalken. Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne

in vuilnisbelten en ingestorte huizen brandstof te zoeken. In een poging het dagelijks menu uit te breiden, gingen de mensen kippen houden of een stukje grond bewerken. Dat laatste werd door de overheid en de gemeentebesturen gestimuleerd, onder andere door bedelingen van zaaigoed. ‘Ieder fabriekwerker, ieder arbeider, is nu landman. Het plekje grond dat hij bekomen heeft, wordt omgespit, bezaaid, beplant. Nergens blijft een stukje grond braakliggen. Onze vestingen zullen wel dra hun krijgskundig uitzicht verloren hebben en hunne heiligen zullen herschapen zijn in vruchtbare akkertjes.’ Het bewerken van een stukje grond gaf arbeiders wellicht ook terug het gevoel het heft in handen te nemen en nuttig bezig te zijn, zo dacht toch de anonieme auteur van dit artikel in Vooruit in mei 1917 erover. ‘t Geeft een waar genoegen dien dorst naar arbeid te kunnen bestatigen. Het doet onzen nieuwen landbouwer goed, als hij denkt dat hij door eigen werk wat voedsel zal kunnen brengen aan vrouw en kinderen.’

Bronnen:

- RABrussel. I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. ‘Dendermonde’, De Nieuwe Rotterdamse Courant, dd. 05/02/1915.
- RABrussel. I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. De Bruyne, O. ‘Arrondiss. Dendermonde’, Vooruit, dd. 04/02/1917.
- RABeveren, GM 5 118. Brief van vrederechter aan de burgemeester van Denderbelle, s.d.
- RABeveren, GM 2 82, Briefwisseling, dd. 28/07/1917.
- RAGent, Oorlogsarchief Provincie Oost-Vlaanderen, Massemen 1917, 722/21, Etappenkommandantur aan de burge-meesters, dd. 25/01/1917.
- RABrussel. I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, ‘Te Dendermonde’ Vooruit, dd. 13/05/1917.

DE OORLOGSKEUKEN

Omdat men algemeen ondervoed was, was het noodzakelijk om tips te geven voor een gezonde verwerking van het voedsel. Zo moest men langzaam eten, goed kauwen en niet te veel tegelijk naar binnen spelen. De Nationale Commissie voor de uitbreiding van de Huishoudkunde publiceerde in 1917 ook enkele recepten.

Bronnen:

-De voeding gedurende den oorlogstijd, uitgave van de Nationale Commissie voor de uitbreiding van de Huishoudkunde, 1917, privé-archief van Dolf Temmerman, Schellebelle.

Koolsoep. — Deze soep wordt bereid met water waarin hesp of hespebeen gekookt heeft, een fijn gesneden groene kool, een halve witte kool, twee ajuinen, twee wortelen, een takje peterselie, een raap. Het mengsel moet gedurende 3 uur op een zacht vuur koken; drie kwartuurs vóór den maaltijd, doet men er zes in vier stukjes gesneden aardappelen in koken.

Opmerking. — Indien men over geen hespsap beschikt, doet men een ajuin in vet bruinen. In dit geval is deze soep wat min voedzaam.

(*) “ Sugar corn „ soep. — (Voor 6 personen.) 2 dozen Sugar corn, 5 liter water, 1/4 pond rijst, 2 poreien en 1 selder; in koud water op het vuur plaatsen. Alles gedurende 1 1/2 uur doen koken; 3 ajuinen in een soeplepel vet doen bruinen en bij de doorgestoken soep voegen, die men vervolgens opnieuw gedurende 1/4 uur doet koken.

De 12 geboden der voeding, uit: De voeding gedurende den oorlogstijd, uitgave van de Nationale Commissie voor de uitbreiding van de Huishoudkunde, 1917, privé-archief van Dolf Temmerman, Schellebelle.
Recepten uit: De voeding gedurende den oorlogstijd, Op. Cit.

Voeding in oorlogstijd

De voeding moet verstandelijk zijn, gezond en voldoende.

M. Horace Fletcher, lid der ‘Commission for Relief in Belgium’, heeft doen opmerken, dat men in België in ‘t algemeen te veel voedsel neemt, door gewoonte, omdat men de spijzen niet genoeg knauwt. Jaarlijks zou men in ons land veel miljoenen besparen, zegt hij, door het voedsel beter te malen.

Dokter Delsemmé heeft de 12 geboden der voeding aldus uitgedrukt :

1. Langzaam eten en het voedsel met zorg knauwen.
2. Niet te veel eten.
3. Met zorg de hoeveelheid voedsel regelen, alsook de keus der voedingsstoffen.
4. Een matig gebruik maken van vleesch.
5. Niet te veel kruiden gebruiken.
6. Geen misbruik maken van de gegiste dranken en het drinkwater als de beste drank aanzien.
7. De samenstelling der maaltijden afwisselen, ten einde den eetlust en de spijsvertering te bevoordeelen.
8. In de voeding, veel gebruik maken van groenten, fruit en brood.
9. Sommige spijzen in de maaltijden doen overheerschen : ‘s morgens, het fruit; ‘s middags, het vleesch; ‘s avonds, de groenten.
10. Onder de maaltijden rustig zijn en vroolijk gestemd; ook moet alles op de tafel zeer zuiver zijn en de spijzen op eene smakelijke manier opgediend worden.
11. De maaltijden moeten op vaste uren gesteld zijn.
12. Men wachte zich iets buiten de maaltijden te eten.

Voor het ontbijt zou de werkman een rantsoen vet of spek moeten ontvangen.

KALENDER

MAANDELIJKS
IN 2014
VANAF APRIL

themagebak Groote Oorlog 📍 Bakkerij Keirens, Stationsstraat 48, 9280 Lebbeke

reservatie
052/410785

3 thematische fietslussen 🌿 "Strijd en verwoesting" - "De fortengordel" - "Leven in bezet
gebeid" 📍 Dendermonde 📍 regio scheldeland

info
www.dendermonde1914.be
en www.scheldeland.be

VANAF
APRIL
2014

Lancering mobiele app 🌿 "Martelaarsteden" 📍 Aarschot, Leuven en
Dendermonde

VANAF
APRIL
2014

Thematische gidswandelingen 📍 Dendermonde 📍 € 50 voor groep
van max. 35 pers. 🌿 **organisatie:** Dienst Toerisme Dendermonde

info
toerisme@dendermonde.be
reservatie
052/213 956

DINSDAG
1 APRIL
2014

"Sterke vrouwen in de oorlog" 🌿 **organisatie:** KVLV Buggenhout & Opstal

info
kvlvbugghout@gmail.com
reservatie
052/337 894

ZA 26 EN
ZO 27 APRIL
2014

weekend in leper 📍 CC De Biekorf 📍 Lebbeke 📍 € 150 🌿 **organisatie:**
CC De Biekorf 📍 **VOLZET**

info
CC De Biekorf
reservatie
CC De Biekorf

VANAF
MEI
2014

20u00 🌿 "Muziek en oorlog" 🌿 📍 Stadhuis Dendermonde, Reynoutzaal

info
Davidsfonds
reservatie
052/218858

DINSDAG
29 APRIL
2014

Inleefspel 🌿 "Dilemma14/18" 📍 JOC, Leo Duboisstraat 40, 9280 Lebbeke
🌿 **organisatie:** Davidsfonds en Oudheidkundige Kring Dendermonde

info
jeugddienst@lebbke.be
reservatie
052/468239

VANAF
5 TOT 30 MEI
2014

tijdens openingsuren BIB 🌿 Tentoonstelling 🌿 "Doodendraad"
📍 Boekenschuur, Krapstraat 161, 9255 Buggenhout.

VRIJDAG
16 MEI
2014

Jubileumconcert 🌿 Muziekkapel van de Luchtmacht 📍 CC Stroming, Berlare
🌿 **organisatie:** Fanfare Overmere

ZATERDAG
24 MEI
2014

vanaf 14u00 🌿 Fietstocht 🌿 "WOI-Scheldeland"

info
katty.roose@buggenhout.be

ZONDAG
25 MEI
2014

13u30 🌿 Openbaar Examen 🌿 Openbaar examen leerlingen Woord rond het thema "Oorlog"
📍 CC De Biekorf, kelder, Stationsstraat 23, 9280 Lebbeke 🌿 **organisatie:**
Academie voor Muziek, Woord en Dans

info
www.academielebbeke.be
reservatie
052/411 121

ZATERDAG
7 JUNI
2014

20u00 🌿 Lezing, muziek en virtuele wandeling 🌿 Bange Septemberdagen
📍 CC Belgica, Kerkstraat 23, 9200 Dendermonde 🌿 **org.:** Paul Putteman

info
www.dendermonde1914.be

ZONDAG
8 JUNI
2014

14u00 🌿 Fietsroute, inrijden locaties 🌿 Fietsroute "De Groote Oorlog"
📍 CC De Biekorf, Stationsstraat 23, 9280 Lebbeke 📍 € 1.00
🌿 **organisatie:** Toerisme Scheldeland, Gezinsbond en Pasar 20

info
lebbeke@bibliotheek.be
reservatie
052/413 441

DONDERDAG
12 JUNI
2014

Uitstap naar de Westhoek 🌿 "Op zoek naar vrouwen in de Groote Oorlog"
🌿 **organisatie:** KVLV H. Kruis

info
marie-jeanne.spinoy@skynet.be

DONDERDAG
19 JUNI
2014

18u00 🌿 Gespreksnamiddag 🌿 "Van wortelsoep tot oorlogskonijn"
📍 Feestzalen NicolJachtweg 1, 9255 Buggenhout **org.:** Ziekenzorg Buggenhout

info
verhulst-jozef@skynet.be
reservatie
052/334 670

1. Noodgeld Dendermonde, Historisch Documentatiecentrum Dendermonde
2. Voedselbonnen Lebbeke
3. Noodgeld Buggenhout, HOK Buggenhout
4. Voedselbonnen Wetteren, Privé-archief van Van Impe Christiane

Vee- en Vleeschprijzen	
a) LEVENSGEWICHT.	fr. voor 1 kilo
RUNDEN 7-12 maanden	1,15
2-3 maanden	1,30
ZWANEN 1-2 maanden	1,25
2-3 maanden	1,40
Kalveren	1,00
Doelwit (Dierpark)	1,00
Rundvleesch	
b) SLACHTGEWICHT.	
Rundvleesch 2-3 maanden	1,10
Rundvleesch 2-3 maanden	1,10
Rundvleesch 2-3 maanden	1,10
Rundvleesch 2-3 maanden	1,10
Zwijnenvleesch	
ZWIJNVLEESCH 2-3 maanden	1,10
ZWIJNVLEESCH 2-3 maanden	1,10
ZWIJNVLEESCH 2-3 maanden	1,10
ZWIJNVLEESCH 2-3 maanden	1,10
Melkvee	
Melkvee 2-3 maanden	1,10
Melkvee 2-3 maanden	1,10
Melkvee 2-3 maanden	1,10
Melkvee 2-3 maanden	1,10

Slagers moesten verplicht sluiten of samenwerken met de stedelijke vleesdienst. Op deze affiche uit -Schellebelle is te zien wat de vee- en vleesprijzen waren in 1916. Werkgroep 14-18 Heemkring Schellebelle.

Vee werd opgeëist door de bezetter bij de plaatselijke boeren, zoals hier in Wetteren. Privé-archief van Stefanie Raman, Wetteren.

© Heemkring Ter Palen Buggenhout
Er werd nog meer opgeëist. In de bosrijke gemeente Buggenhout moesten meisjes in de herfst alle noten verzamelen.

De Hulp- en liefdadigheidsorganisaties

In Brussel was eind augustus 1914 het Brusselse Centraal Hulp- en Voedingscomité opgericht. De initiatiefnemers, de industrieel Ernest Solvay en de Brusselse burgemeester Adolphe Max, vroegen en kregen steun van de Société Générale en de Nationale Bank. Andere comités vroegen hulp aan hen en zo groeide het Brusselse comité in oktober 1914 uit tot het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (NHVC), onder leiding van Emile Franqui, topman van de Société Générale. Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité had tot doel de bestaande hulporganisaties te bundelen en nieuwe op te richten waar nodig. Men probeerde een einde te maken aan de wirwar van organisaties en de hulpverlening te stroomlijnen. De belofte van de Duitse bezetter om de goederen van het comité voor de noodlijdende bevolking niet aan te slaan, maakte import weer mogelijk. Onder impuls van de latere Amerikaanse president Herbert Hoover werd in Londen een Commission for Relief in Belgium opgericht. De aankoop door het NHVC (met geld van giften en van de Belgische regering) van levensmiddelen uit de Verenigde Staten werd door deze Commission for relief gecoördineerd, net als het transport van de goederen via Rotterdam naar België. Toen de Verenigde Staten in april 1917 Duitsland de oorlog verklaarden, werd de hulpverlening aan het Etappengebied georganiseerd door Nederland. In de steden leefde een groot deel van de bevolking van deze voedselbedelingen. Naar schatting 40% van de Belgen moest in 1917 urenlang in de rij staan voor soep. In de steden lag dat percentage nog veel hoger. Het NHVC regelde via een uitgebreid netwerk van provinciale en lokale comités de distributie in België. Er waren provinciale, regionale en lokale comités en het geheel was sterk hiërarchisch georganiseerd. De comités organiseerden niet alleen de voedselbedeling, maar gaven ook financiële bijstand, deelden kleding en brandstof uit en ondersteunden andere plaatselijke liefdadigheidsorganisaties. Het Provinciaal Hulp- en Voedingscomité Oost-Vlaanderen ging pas van start in december 1914. De communicatie van de hulporganisaties met de Duitsers liep moeizaam in het Etappengebied en de toestemming voor het oprichten van het Provinciaal Comité had daardoor op zich laten wachten. Het comité hield zich bezig met de verdeling van de subsidies over de verschillende gewestelijke comités en de controle van die lagere organisaties. Het comité voor de regio Dendermonde stond onder leiding van ridder Oscar Schellekens. Daarnaast kregen

de verschillende gemeenten hun eigen plaatselijke comité.

In Dendermonde zorgde vanaf 1917 de stedelijke bevoorradingscommissie, bestuurd door betaalde ambtenaren van de stad, voor het verzamelen, rantsoeneren en verdelen van voeding en energie. Enkele andere diensten hielden zich bezig met specifieke voedingswaren. De stedelijke melkdienst stond in voor het verdelen van melk aan jonge kinderen, zwangere en zogende vrouwen en aan zieken op doktersvoorschrift. Slagers moesten verplicht sluiten of samenwerken met de stedelijke vleesdienst. Meer dan in de rest van het land was er in Dendermonde ook al snel nood aan kledingbedelingen. Vele gezinnen waren door het platbranden van hun huizen immers al hun kleding kwijt. De plaatselijke afdeling van het NHVC was georganiseerd in de wasserij Gryson en in brouwerij Vertongen. Het bestuur bestond uit Dendermondse politici, ambtenaren en handelaren. De uitvoerende handen waren zowel onbezoldigde burgerdames als betaalde arbeiders en arbeidsters voor het vuilste en zwaarste werk (afwassen, kolen halen en water dragen). Het NVHC ondersteunde ook andere Dendermondse organisaties, die hulp boden aan de familie van opgeëiste werklozen, en die de woningnood probeerden te lenigen.

School- en volkssoep

Vanaf het begin van de oorlog werd in Dendermonde door de openbare onderstand regelmatig soep bedeed. Van juli 1916 tot maart 1919 deelde het Werk der Schoolsoep aan ongeveer 2.500 kinderen per dag soep uit. In juni 1918 werd dat uitgebreid met een bedeling van 'koek' op zondag. In januari 1917 werd de soepbedeling verder uitgebreid tot 'volkssoep', ook voor de volwassenen, eerst slechts enkele dagen per week, maar al snel elke dag. De school- en de volkssoep waren een werk van vrouwen. In het bestuur zaten enkele burgerdames, voorgezeten door Margareta Bruyninx, vrouw van de burgemeester. Ook het maken en bedelen van de soep gebeurde door vrouwen. In Lebbeke werd de volkssoep bereid in de brasserie van weduwe van Overstraeten en dagelijks om elf uur uitgedeeld aan de brasserie zelf, aan de basisschool van Heizijsde en aan de basisschool in de Minnestraat. Er werd dagelijks aan ruim tweeduizend mensen soep geschonken. In Opdorp werd de soep dagelijks, behalve op zondag, verdeeld om half twaalf 's middags. In Appels werd de soep in het klooster gemaakt en dagelijks om tien uur verdeeld aan ongeveer 750 mensen.

Armoede maakt niet gelijk

De miserie zorgde niet voor een sociale gelijkmaking. 'Mijnheer dokter' moest niet samen met de fabrieksarbeider aanschuiven voor zijn kom soep. De Bescheiden Onderstand nam de burgerlijke families die zonder voorraden vielen onder zijn hoede. Men wilde hen de vernedering van voedselbonnen en aanschuifrijen besparen en richtte daarom aparte bedelingen en aparte eetzaal voor hen in.

Bronnen:

- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 29.
- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 29. DE SCHAEPPDRIJVER, De Grootte oorlog, 219
- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 29.
- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 27-28.
- RABrussel. 1 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 20/05/1917. Volgens de krant werden de arbeiders en arbeidsters hiervoor zeer slecht betaald.
- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 30.
- RA Beveren, 271 1 57, Provinciaal Hulp- en Voedingscomité, Soupe Populaire, dd. 19/08/1918.
- BUYSE, L., Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog 1914-1930, 30.

PENSEN & KIPKAP

Ook de Lebbeekse beenhouwers onder leiding van de 'snol' alias Achiel Batselier (3e van links) droegen hun steentje bij aan de hulpverlening.

Bevoorradingsdienst Buggenhout 1917, HOK Buggenhout

VOEDSELBEDELING LEIDT TOT SPANNINGEN IN BERLARE EN DENDERMONDE.

In Berlare werd het bestuur van de plaatselijke comiteit vriendjespolitiek verweten. Het beste eten zou naar de eigen leden en hun vrienden en familie gaan en er zou steun gegeven worden aan mensen die daar geen recht op hadden. Wat daar van klopte, is niet duidelijk. De leden van het bestuur namen ten gevolge van die aantijgingen collectief ontslag. Een enkele keer waren het niet de politieke commentatoren in de kranten die reclameerden, maar de mensen zelf. In mei 1915 organiseerden enkele werklozen in Dendermonde een beperkte, niet toegelaten, betoging. Ze trokken naar de Kommandantur en naar de zetel van het Voedingskomiteit. Ze werden door de militaire overheid niet opgepakt, maar uiteengedreven en naar huis gestuurd. Het stadsbestuur reageerde met een samenscholingsverbod en de verplichte avondsluiting van de herbergen.

Bronnen:

- RABeveren, GM 2 81, Brief van de leden van het plaatselijke steun- en voedingscomiteit aan de burgemeester en schepenen. S.d.
- RABrussel. I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Dendermonde, onder de noodlijdende bevolking', Vooruit, dd. 10/05/1915 en 'Dendermonde, de toestand', Vooruit, dd. 21/05/1915.

Tentoonstelling: Scharnierend rond 1914

De verzameling Raymond Eeckhoudt

In het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog organiseren de Stedelijke Musea in het Zwijvekemuseum van Dendermonde een tijdelijke tentoonstelling waarin een beeld wordt ophangen van de stad vóór, tijdens en kort na de dramatische gebeurtenissen van september 1914. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van enkele honderden pareltjes uit de bekende prentbriefkaartenverzameling van wijlen Raymond Eeckhoudt. Deze tentoonstelling sluit op die manier naadloos aan op de grote tentoonstelling "Tegen-Strijd. De beleving van de Grote oorlog in het Land van Dendermonde" die vanaf 17 augustus te zien zal zijn in de bibliotheek van Dendermonde. Bij deze tentoonstelling hoort een geïllustreerde brochure.

Meer info:
Zwijvekemuseum
Nijverheidsstraat 1
18 mei tot 13 december
maandag tot vrijdag: 9-12u. en 13-16u.
gesloten: 29 en 30/5; 9/06; 11 en 21/7; 15/8 en 11/11

GRATIS TOEGANG

GEMEENTE LEBBEKE.

PLAATSELIJK HULP- EN STEUNCOMITEIT.

Afdeling : Werk der Hulp aan den Krijgsgevangene

In zijne zitting van 11 April 1915 heeft het komiteit besloten, ten einde onze in Duitschland krijgsgevangen medebroeders eene onontbeerlijke hulp en troostende aanmoediging te zenden, hen alie maanden (na den 15^{den}) eene doos eetwaar ter waarde van 5 frank, op te sturen.

Dit voor zoolang onze middelen toereikend zijn.

Nochtans om aan de begroede bevolking gelegenheid te geven in dit edel werk insgelijks hare gunst te tooney, ontvangt het Bureel welwillend alle giften daartoe bestemd

Onze hoedschapper zal ook maandelijks eene ronde doen om inteenkingen op te nemen. Zoo hopen wij dat onze gift van 5 frank per krijgsgevangene van bevolkingswege zal verdubbeld worden en dat wij niet eene zending van 5 frank maar eene doos van 10 frank telkens zullen kunnen opsturen.

Alle bijdragen van af 10 centimen worden dankbaar opgenomen.

HET BESTUUR.

Sroonstrik, Em. Lombaert, Lebbeke.

HET EERSTE HULPBUREEL VAN ONS LAND: "HULP AAN ARME KRIJGSGEVANGENEN" IN LEBBEKE.

Bijdrage door Luc Pieters, Lebbeke

De gemeente Lebbeke, waar op 4 september 1914 ongeveer 400 burgers in hechtenis werden genomen en gedeporteerd naar Soltau, gemeente in de Duitse deelstaat Nedersaksen, en naar Sennelager, mag er terecht fier op zijn, het eerste "hulpcomiteit" te hebben opgericht, namelijk al op 14 december 1914 en dit dan nog wel op de 'plaats van ontbering' zelf, in het gevangen-kamp van Soltau.

In een half donker hoekje van de barak der 2e compagnie las de Lebbeekse notaris Charles Van De Velde, die eveneens naar Soltau was gedeporteerd, de leningsakte voor, die ondertekend werd door enkele medeburgers uit Lebbeke en waarbij een som geld werd geleend om aan de Lebbeekse kampgevangenen steun te kunnen bieden :

"De ondergetekende heren Van De Velde Charles, notaris; Moortgat Alfons, landbouwer en gemeenteraads-lid; Lombaert Emiel, drukker; De Witte Philemon, handelaar; De Ridder Alfons, handelaar; allen te Lebbeke, bekennen bij deze solidair schuldig te zijn aan P.V., hovenier te..., de som van 'DRIJ HONDERD FRANKEN' welke zij zich verplichten terug te geven op eerste verzoek van de schuldeiser of rechtverkrijgende."

Aansluitend hierop werd een 'Reglement' in elkaar gestoken dat de plaatselijke ondersteuning op volgende wijze regelde:

"Elke Lebbekeenaar kan alle drij dagen 1/6 kantienbrood genieten op voorwaarde:

- 1° dat hij in onmogelijkheid weze zich zelf kosten te doen
 - 2° dat het niet bewezen is dat hij in geval van geld te bezitten vooraf rookgerief heeft gekocht
 - 3° de ondersteunden die te huis kunnen geld vragen, zonder evenwel hun gezin te benadeeligen zullen zulks binnen de acht dagen doen
 - 4° degenen die terug in vrijheid gekomen, welstellend zijn, zullen het bedrag des genoten onderstands in eene liefdadigheidskas storten of aan den arme zooveel waarde teruggeven in veldvruchten, enz. Plaats en aard van teruggaaf worden later bepaald.
 - 5° een knecht te lebbeke wonende op het oogenblik der 'emballeering' voor Soltau, alhoewel elders geboren, kan genieten. Zijn meester zal voor hem aan art.4 voldoen.
 - 6° karottiers worden onverbiddelijk buitengelapt"
- Philemon De Witte las de strenge standregelen voor en kondigde de aankomende hulp af, zodat de Lebbeekse 'Onderlinge bijstand' in werking trad.

Om de drie dagen deelde het comité een kant brood uit aan haar medeburgers, wat ongeveer neerkwam op vier boterhammen per persoon. Het opgezette liefdadigheidswerk werd door de Lebbeekse gevangenen die te Soltau verbleven enorm geapprecieerd. Nadat een groot deel van hen, waaronder Van De Velde, De Witte en Lombaert, op 31 januari 1915 hun vrijheid hadden teruggewonnen en op Lebbeke waren aangekomen werd op 17 februari 1915 het plaatselijke 'STEUN- EN VOEDINGSKOMITEIT VAN LEBBEKE' opgericht, onder erevoorzitterschap van burgemeester Armand Du Bois en met als voorzitter Emiel Lombaert en secretaris Philemon De Witte.

In december 1915 werd het beheer ervan overgenomen door het 'Belgisch Inlichtingsbureel voor Krijgsgevangenen en geïnterneerden', met hulpzetel te Dendermonde.

Verantwoordelijk correspondent voor Lebbeke, werd Philemon De Witte, samen met zijn twee bedienden Octaaf Bovyn en Jos Van Ransbeeck. Tot eind 1916 zijn in Lebbeke bij het bureel, 1976 kaarten en brieven aangekomen en aan familieleden bezorgd. Vanuit Lebbeke werden 3706 brieven en kaarten naar het front verstuurd, samen met 3745 postcollis.

Bronnen:

- 'Historiek van den gevangenensteun te Lebbeke', Ph. De Witte, 1917, drukk. E. Lombaert, Lebbeke
- 'Verslag der werkingen van het steun- en voedingskomiteit van Lebbeke tot 21 juli 1915' drukk. Lombaert, Lebbeke.
- Plaatselijk steun- en voedingskomiteit 'Het werk der soep' Lebbeke 1914-1915 - Wijk n° 1.

Foto's:

- Privé-archief van Luc Pieters, Lebbeke
- 1. Bureel postdienst der krijgsgevangenen, Lebbeke 1915-1916
vlnr: verantwoordelijk correspondent Philemon De Witte, Octaaf Bovyn en Jos Van Ransbeeck.
- 2. Foto van de plaatselijke dames en juffrouwen uit de wijk nr.1, onder leiding van de juffrouwen Abbeloos, Haems, Van Overstraeten, Blancquaert en D'Hollander. Wekelijks werden door de zes wijken van de gemeente Lebbeke, 5300 liters soep aangemaakt om uit te delen aan ongeveer 3500 personen. De kost hiervoor werd geraamd op ongeveer 13.500 fr. per jaar.

Gender, klasse, politiek en corruptie

In het algemeen deden de comiteiten hun werk – voor zover de omstandigheden dat toelieten – relatief goed. De bestuurders probeerden zo goed en zo kwaad het kon, met de beperkte middelen die voorhanden waren, de bevolking te helpen, uiteraard vertrekend vanuit hun eigen visie op arbeid en armoede en niet altijd met even veel begrip voor de omstandigheden van de families die ze ondersteunden. In meerdere gemeenten doken er klachten op over de werking van de comiteiten. Naast al dan niet vermeende corruptie (zowel van de bestuurders als van de cliënten) speelden ook politieke onenigheid en uiteenlopende opvattingen over gender en klasse daarin een rol.

De socialistische krant Vooruit klaagde doorlopend over de te lage rantsoenen en uitkeringen, de kwaliteit van het voedsel, de manier waarop de verdeling van goederen gebeurde en de beslissingen die de bestuurders van de comiteiten namen, zowel in Dendermonde als in de omliggende gemeenten. De auteurs in die krant stelden expliciet en impliciet het bestaande maatschappijmodel in vraag: hoe kan het dat er kinderen honger lijden terwijl anderen in overvloed leven? Waarom krijgen burgerlijke families nieuwe kleding bij de bedelingen en arbeidersgezinnen oude? Er werd de comiteiten onkunde, vriendjespolitiek en vooringenomenheid verweten. Uiteraard werd die berichtgeving sterk gekleurd door politieke motieven en waren een aantal zaken die de krant aanklaagde niet de fout van de lokale bestuurders, maar veroorzaakt door beslissingen van hogerhand, tekorten en praktische moeilijkheden. Toch duidde de krant ook reële problemen aan. Plantgoed werd te laat in het zaai seizoen uitgedeeld. Mensen die hun rantsoeneringskaarten en -bonnen niet nodig hadden (omdat ze bijvoorbeeld zelf aardappelen kweekten) verkochten deze of gaven ze weg aan vrienden, waardoor het eten niet terecht kwam bij wie het het hardst nodig had. Een slecht voorraadbeleid zorgde voor bederf van voedsel dat men had kunnen uitdelen, enzoverder. De kritische stemmen in Vooruit vonden dat het stadsbestuur naast eten verdelen ook iets moest doen rond hygiëne en openbare gezondheid, onder meer om een tyfus epidemie te voorkomen. Er moesten, als er geen zeep uitgedeeld kon worden, badplaatsen en wasserijen ingericht worden.

Het gegeven dat mensen die zelf voldeende hadden, beslissingen namen over welk voedsel de werkmensen wanneer kregen, wat ze ermee moesten doen en met welke kledij zij genoeg moesten nemen, leidde tot wrevel bij de socialistische commentatoren. In antwoord op het probleem dat de arbeiders het zaai goed opaten in plaats van het te planten, luidde het: 'Hadden de mensen zoveel te eten als madame, ze zouden het heel zeker niet moeten doen'. Sowieso was de hulpverlening op erg paternalistische en moraliserende leest geschoeid, aansluitend bij de toenmalige maatschappijopvattingen van de elite. In Wetteren kregen de ondersteunden in april 1917 te horen dat ze geen rijst of bonen meer kregen in de Amerikaanse Winkel, daar die ingrediënten in de – aan hen bedeelde – soep zouden gaan. Die beslissing kwam blijkbaar van het NVHC. De burgerij (of de niet-ondersteunden) konden wel nog een rantsoen rijst en bonen kopen. De hulporganisaties koppelden ook voorwaarden aan het verkrijgen van

hulpverlening, zoals een verbod op stelen, op het houden van honden en de plicht je kinderen naar school te sturen. Voor de ondersteunde gezinnen waren die voorwaarden wellicht niet evident. De 'dames en juffers' van het comité – zowel zij die mee aan de leiding stonden, als zij die het uitvoerend werk deden – werden in Vooruit meermaals verweten onbekwaam te zijn. '[Ze] zoude beter doen thuis te blijven en hun opofferend werk over te laten aan stevige en geschoolde handen, in plaats van te komen gichelen (sic) en paradeeren voor arme lieden'. Dezelfde krant wees er echter ook op dat meerdere dames hun inzet in de soepbedeling opgaven, omdat ze door de bestuursleden werden uitgekafferd als ze bijvoorbeeld een smekende moeder met hongerige kinderen een extra lepel gaven. De positie van de burgerdames in de comités lijkt in elk geval een moeilijke kwestie geweest te zijn. Ze behoorden tot een andere sociale klasse én het waren vrouwen. Niet iedereen stelde het paternalisme van de liefdadigheidsorganisaties op prijs en de burgerdames waren daar het meest zichtbare uithangbord van. Hoe ervoeren de burgerdames zelf dit werk? Ze vonden er wellicht voldoening, nuttigheid en misschien een eerste ervaring met arbeid. Ze werden in elk geval, misschien voor het eerst in hun leven, geconfronteerd met de armoede van de arbeidersbevolking. Voor een enkeling was het ook een ervaring met verantwoordelijkheid en organisatie, misschien in zekere mate bijdragend tot de naoorlogse emancipatie van vrouwen uit deze klasse. De meeste vrouwen kregen echter uitvoerende en huishoudelijke taken terwijl het bestuur meestal in handen van mannen was.

Bronnen:

- RABrussel, I 545. Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. Vooruit (Artikels uit de periode 1915-1918).
- 172 RABrussel, I 545. Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 24/6/1917.
- RABrussel, I 545. Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 12/06/1917.
- RABrussel, I 545. Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. 'Te Wetteren', Vooruit, dd. 20/03/1917, 29/04/1917 en 02/05/1917.
- RABeveren, 271 1 33, Plaatselijk komiteit van Berlare. Zitting van 8 juli 1915.
- RABrussel, I 545. Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 24/06/1917 en 25/06/1917.
- RABrussel, I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels, 'Te Dendermonde', Vooruit, dd. 15/06/1917.
- DEWEERDT, D. De vrouwen van de Eerste Wereldoorlog, 29-30, 34, 41, 232-233.

Rolpatronen werden doorbroken, Privé-archief van Geraldine Rymenants

GENDER EN VOEDSELPROBLEMATIEK

De massale werkloosheid zorgde ervoor dat mannen, vrouwen, volwassenes en jongeren uit de arbeidersklasse niet alleen zonder inkomen zaten, maar ook hun dagelijkse bezigheid, routine en – voor een deel – hun identiteit kwijt waren. Echtgenoten, ouders en kinderen moesten op een andere manier met elkaar leren omgaan. De dag werd gevuld met aanschuiven, aan eten proberen te geraken en veel sleur en eentonigheid. Taken werden misschien herverdeeld en huishoudelijke bezigheden die vroeger weinig tijd in beslag namen, werden door de oorlog een volledige dagtaak, of werden helemaal niet meer uitgevoerd omwille van de moeilijke woonomstandigheden. We kunnen ons afvragen welke impact al die veranderingen op de gezinsverhoudingen en persoonlijke relaties hadden en op de keuzes die mensen na de oorlog gemaakt hebben voor zichzelf en voor hun kinderen. Diezelfde vraag stelt zich ook met betrekking tot de man-vrouw verhoudingen in de gezinnen en op de arbeidsmarkt. In het algemeen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog mannen én vrouwen werkloos thuis. De afwezigheid van mannen (als soldaat, krijgsgevangene of opgeëiste) was niet massaal, maar in de gezinnen waar dat wél zo was, zorgde het wegvallen van het inkomen van de man voor bijkomende problemen. De echtgenote moest dan op zoek naar (bijkomende) arbeid. Anderzijds kwamen sommige posten vrij door de afwezigheid van de mannen en moest er een geschikte

vervanger gevonden worden. Op 27 januari 1916 schreef mevrouw De Doncker-De Bock naar de gemeente van Berlare, om zich kandidaat te stellen voor de post van tijdelijke onderwijzeres in de jongensgemeenteschool, ter vervanging van een onderwijzer aan het front. Haar man was eveneens aan het front, ze had de zorg over een klein kind en ze had ervaring als onderwijzeres in meisjes- en jongensscholen. Op 29 januari nam de gemeente haar aan. Maar niet alle vrouwen vonden zo snel werk. Een andere bron uit Berlare meldt dat sommige vrouwen zich prostitueerden voor de Duitse bezetter. Ze werden hiervoor zwaar gestraft en gestigmatiseerd, zelfs al was het maar om aan eten te geraken. Op zedelijk vlak normeerden de gemeentebesturen, de bezetter en de hulpcomités wenselijk en onwenselijk gedrag. Herbergen waar ontucht werd gepleegd, moesten de deuren sluiten. Prostituees hadden geen recht op ondersteuning. 'Openbaar schandelijk gedrag' was een reden om ondersteuning in te trekken, al maande het Provinciaal comité de lokale organisaties aan omzicht met die regel om te springen. Mensen hun inkomen en eten afnemen, leidde nu eenmaal niet tot meer gewenst zedelijk gedrag. Ook de gevolgen daarvan op eventuele kinderen moesten overwogen worden. Overspelig gedrag en onwetig moederschap waren echter ernstige feiten. Onderstand aan vrouwen die grensoverschrijdend seksueel gedrag vertoonden, zeker soldatenvrouwen, werd als een probleem ervaren. 'In nood zijn is dus de eerste voorwaarde om onderstand te bekomen en om over den nood te oordelen moeten de plaatselijke comiteiten inzien niet alleenlyk de geldmiddelen waarover een huisgezin beschikt, maar ook het gedrag van deze die op de onderstand aanspraak maakt'.

Bronnen:

- RABeveren, GM 2 81, Brief van mevrouw De Doncker-De Bock aan het gemeentebestuur van Berlare, dd. 27/01/1916.
- RABeveren, 271 1 33, Provinciaal Hulp- en Voedingscomité. Exposé, dd. 21/7/1915.
- RABeveren, 271 1 37, briefwisseling over de uitsluiting van prostituees; dd 10/9/1917

Burgervrouwen in het Steuncomité van Lebbeke, privé-archief van Luc Pieters

Gedaan met dansen en drinken

De traditionele ontspanning van de werkende bevolking zoals cafébezoek nam sterk af door de economische situatie, door de bezettende overheid en door de moraliserende houding van de besturen van de liefdadigheidsorganisaties. In de begintagen van de oorlog veroordeelde de provinciale (Belgische) militaire bevelhebber van Oost-Vlaanderen het plezier maken in danszalen als ongepast, gezien de verliezen die Belgische gezinnen al hadden moeten lijden. Alle danszalen werden gesloten en het gebruik van draaiorgels en grammofoons werd verboden op de openbare weg. De Duitse bezetter deelde de bestaande herbergen op in inrichtingen die de Duitsers bedienden en cafés voor de bevolking. Overal werden er herbergen gesloten en werden er strengere sluitingsuren ingevoerd. In Dendermonde moesten de 'herbergen voor burgers' om negen uur 's avonds sluiten, die voor de Duitse soldaten om elf uur. Naar aanleiding van relletjes werden de regels strenger. Dansen werd aan banden gelegd. Zingen in het openbaar mocht niet en spelen om geld op straat evenmin. In Dendermonde gingen in oktober 1917 de herbergen tijdelijk dicht, in de loop van 1918 weer open en in november 1918 weer dicht. Cafés mochten dan wel open zijn, alcohol schenken mochten ze niet. In Wetteren werd het schenken of verkopen van alcoholische drank al in november 1914 verboden. Drankmisbruik en zelfs gewoon drankgebruik werd ook door de besturen van de comiteiten afgekeurd. In Overmere werd een man openbaar te schande gemaakt via een aanplakking, omdat hij een pintje had gedronken.

Nieuwe vormen van ontspanning

De vele liefdadigheidsorganisaties zorgden wel voor een nieuwe vorm van verenigingsleven. Niet zozeer de behoeftigen zelf, maar wel de bestuurders en de kleine burgerij gebruikten het aanbieden van ontspanning als een manier om geld in te zamelen. In Wetteren werden er tussen maart en oktober 1917 verschillende 'Kunstfeesten' georganiseerd, met toneelvoorstellingen en concerten. Men probeerde zo weinig mogelijk kosten te maken en zo veel mogelijk geld in te zamelen. In Dendermonde organiseerde het Comité voor Hulp aan Krijgsgevangenen concerten, kaatsprijskampen, voetbalwedstrijden en tombola's. In theorie was dit vermaak bedoeld voor iedereen, maar in de praktijk beperkte het toegangsgeld het bereikte publiek.

Bronnen:

- GAWetteren, Archief Duitse bezetting, augustus 1914, proclamatie, dd. 20/08/1914.
- RAGent, Oorlogsarchief Provincie Oost-Vlaanderen, Massemen 1916, 272/20, sluiting herbergen.. De Kommandantur wenste slechts een vierde van de herbergen te behouden, de rest was 'niet noodzakelijk'.
- SADendermonde, doc. 336.15, Verordeningen mbt ordehandhaving en interne huishouding, Kommandantur aan de burgemeesters dd. 04/10/1916.
- SADendermonde, doc. 336.15, Verordeningen mbt ordehandhaving en interne huishouding.
- BUYSE, L. Dendermonde en de Eerste

- Wereldoorlog, 35. SADendermonde, DOC 336.15. WOI: verordeningen mbt ordehandhaving en interne huishouding.
- GAWetteren, Archief Duitse bezetting, november 1914, 120, proclamatie, s.d.
 - RABrussel. I 545, Archief van Louis Varlez. Krantenknipsels. 'In het Arrondissement Dendermonde', Vooruit, dd. 02/11/1915.
 - RAGent, Oorlogsarchief Provincie Oost-Vlaanderen, Massemen 1916, 272/20, sluiting herbergen.
 - Buyse, L. Dendermonde en de Eerste Wereldoorlog, p. 34.

Programmaboekje van toneelverenigingen uit Hamme die als ondersteuning samen activiteiten organiseerden, Privé-archief van Hugo De Looze, Hamme

Affiche van een liefdadigheidsfeest in Lebbeke, privé-archief van Luc Pieters, Lebbeke

Volksopstand en voedselrellen in Wetteren, Dendermonde en Berlare

De bezetter trof snel maatregelen om grootschalige opstand te vermijden. Een verbod op samenscholing van meer dan vijf personen moest elke vorm van massaprotest tegengaan. Dit leek te werken, er waren slechts enkele voedselrellen. Op de Wetterse botermarkt vond in juli 1915 rumoer onder de boeren plaats die weigerden hun boter af te leveren aan de door de Duitsers bepaalde prijs. The New York Times berichtte in juli 1916 over voedselrellen in België en Noord-Frankrijk. Dendermonde werd genoemd als een van de steden waar de rellen het hevigst waren. Het tekort aan voeding dat aan de basis lag van deze opstanden was te wijten aan de onwil van het Duitse bestuur om eigen schepen in te zetten om voedselhulp te leveren en aan een verbod op hulp uit Nederland. Als

antwoord op deze rellen volgde een verplichte evacuatie van delen van de stadsbevolking richting platteland. Naast honger zette ook de dreigende opeising van inwoners van het Land van Dendermonde aan tot protest. 'Te Overmeire heeft het gegist ter gelegenheid van de bijeenroeping der weerbare mannen', schrijft Arnold De Coninck. Ook bij de terugkeer van opgeëisten vond blijkbaar een verboden manifestatie plaats. Op 14 januari moest een aantal Wetterenaars zich verantwoorden op de Kommandantur voor deze gebeurtenis. Possé verhaalt dat de Duitsers besloten om zich terug te trekken uit een groep gevangenen door het aanzwellend gemompel van de opgeëisten nadat een Duitser een van hen een klap had verkocht en met een straf bedreigd had. 'Helaas', zo schreef Possé, 'wat kunnen wij doen, wij arme weerloze gevangenen tegenover een zoo talryke en goed gewapende macht'. Ook hier geldt dat de protesten kleinschalig bleven en van korte duur waren. Pragmatiek en angst won het van woede. Tegenover de massaprotesten stonden individuele en collectieve straffen.

Bronnen:

- DE CONINCK, A., Dagboek van Arnold De Coninck 1914-1918, 44.
- 'Germans put down Belgian food riots', The New York Times, 22 juli 1916.
- DE CONINCK, A. Dagboek van Arnold De Coninck 1914-1918, 49.
- Idem, 62.
- SADendermonde, D 336 27, F.X. Possé, Het verhaal van een opgeëiste, 12.
- DE CONINCK, A., Dagboek van Arnold De Coninck 1914-1918, 44.

Foto met opgeëisten Wetteren, 1916. Privé-archief van Stefanie Raman.

Publicatie 'Kleine helden in de Groote Oorlog' vertelt 6 verhalen over Dendermondenaars tijdens WOI.

In dit boekje krijgen 6 Dendermondenaars die de Groote oorlog meemaakten een gezicht. Het Dendermondse stadsarchief reconstrueerde samen met enkele lokale heemkundigen hun relaas. Een zoektocht in verschillende archieven leidde tot boeiende verhalen over de leefwereld van soldaten en burgers uit Groot-Dendermonde zoals: een 16-jarige jongen uit Sint-Gillisbij-Dendermonde, een soldaat uit Appels,...

Het boekje, dat 57 bladzijden telt en 6 euro kost, is rijkelijk geïllustreerd met foto's en archiefdocumenten. U kan de publicatie verkrijgen in het Stadsarchief, het Zwijvekeuseum, het Vleeshuismuseum en de dienst Toerisme van de stad Dendermonde.

Naschrift

De Erfgoedcel Land van Dendermonde bouwt een duurzaam beleid uit voor het lokale roerend en immaterieel cultureel erfgoed, samen met de sector en de besturen in haar werkingsgebied. Hiervoor zet de erfgoedcel haar schouders onder het inventariseren, het beheer en behoud en het toegankelijk maken van dit erfgoed voor een zo breed mogelijk publiek. Ze bevordert daarnaast ook samen- en netwerking tussen erfgoedzorgers. Meer info: www.egclandvandendermonde.be

COLOFON

Erfgoedcel Land van Dendermonde:

Stefanie Audenaert

Chris Fierens

Maartje van der Laak

Dominique Van Swalm

Onderzoekers Geheugen

Collectief vzw:

Maarten Mahieu

Hannelore Vandebroek

Peter Van der Hallen

Aline Sax

Jakob Ulens

Werkten nog mee:

Danny Baeke

Luc Pieters

Etienne Quirynen

Robert Ruys

Aimé Stroobants

Dolf Timmerman

het Historisch Documentatiecentrum Dendermonde

Heemking Ter Palen

Buggenhout

Heemkring Lebbeke

Heemkring Wieze

Heemkring Den Osschaert

Hamme

Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne

Werkgroep 14-18 Heemkring

Schellebelle

Werkgroep Geschiedenis Grembergen